

УДК 347.77:65.012.4:65.010.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.32>

ПРАВОВА ОХОРОНА ПРОМИСЛОВИХ ЗРАЗКІВ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ

Кметик-Подубінська Х.І.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інтелектуальної власності,
інформаційного та корпоративного права,
Львівський національний університет імені Івана Франка
e-mail: khrystyna.kmetyk@lnu.edu.ua*

Кметик-Подубінська Х.І. Правова охорона промислових зразків: перспективи для українських підприємств на міжнародному ринку.

Актуальність дослідження правової охорони промислових зразків зумовлена стрімким розвитком світової економіки та підвищеною конкуренцією на міжнародному ринку. Для українських підприємств ефективний захист інтелектуальної власності, зокрема промислових зразків, є важливим інструментом для підтримання конкурентоспроможності та запобігання порушенням прав з боку недобросовісних конкурентів. Особливої уваги заслуговують міжнародні системи охорони, які спрощують процес реєстрації та розширюють можливості для українських компаній на глобальному ринку.

Метою статті є дослідження правової охорони промислових зразків в Україні та перспектив для українських підприємств щодо ефективного використання цих механізмів для просування на міжнародному ринку.

Методологія дослідження базується на аналізі українського законодавства, міжнародних договорів та досвіду інших країн у сфері охорони промислових зразків. Застосовуються методи порівняльного права для вивчення відмінностей у правовому регулюванні промислових зразків в Україні та країнах Європейського Союзу. Також проведено аналіз останніх наукових публікацій та нормативно-правових актів, які регулюють цю сферу.

Результати дослідження показують, що українське законодавство активно адаптується до європейських стандартів у сфері охорони промислових зразків. Однак залишається низка викликів, зокрема недостатня обізнаність підприємств про механізми міжнародної охорони та складність реєстраційних процедур. Реформа патентного законодавства, яка була проведена у 2020 році, значно покращила правовий захист промислових зразків, проте її імплементація потребує подальших зусиль.

Висновки статті підкреслюють, що правова охорона промислових зразків є важливим інструментом для захисту інтелектуальної власності на міжнародному ринку. Зокрема, українські підприємства мають можливість використовувати міжнародні системи реєстрації, такі як Гаазька система, для спрощення процесу реєстрації та забезпечення ефективного захисту своїх розробок. Однак для максимізації вигод від таких механізмів необхідно покращити обізнаність підприємств і усунути прогалини в національному законодавстві.

Загалом, дослідження підтверджує, що забезпечення правової охорони промислових зразків сприяє підвищенню конкурентоспроможності українських підприємств на міжнародних ринках та відкриває нові можливості для розвитку інноваційної економіки. Проте подальші дослідження та вдосконалення нормативної бази є необхідними для досягнення ефективної правової охорони промислових зразків у сучасних умовах глобалізації.

Ключові слова: промислові зразки, промислова власність, свідоцтво, патент, правова охорона, інтелектуальна власність, Гаазька система, реєстрація, конкуренція.

Kmetyk-Podubinska Kh.I. Legal protection of industrial designs: prospects for ukrainian enterprises in the international market.

The relevance of the study on the legal protection of industrial designs is driven by the rapid development of the global economy and increased competition in the international market. For Ukrainian enterprises, effective protection of intellectual property, particularly industrial designs, is a crucial tool for maintaining competitiveness and preventing infringements by unfair competitors. International protection systems that simplify the registration process and expand opportunities for Ukrainian companies in the global market are particularly noteworthy.

The purpose of this article is to explore the legal protection of industrial designs in Ukraine and the prospects for Ukrainian enterprises to effectively utilize these mechanisms for advancing in the international market.

The research methodology is based on an analysis of Ukrainian legislation, international treaties, and the experience of other countries in the field of industrial design protection. Comparative law methods are employed to examine the differences in legal regulation of industrial designs in Ukraine and the European Union. The analysis also includes recent scholarly publications and legal acts that regulate this area.

The research results indicate that Ukrainian legislation is actively adapting to European standards in the field of industrial design protection. However, several challenges remain, including insufficient awareness among enterprises about international protection mechanisms and the complexity of registration procedures. The patent law reform, conducted in 2020, has significantly improved the legal protection of industrial designs, but its implementation requires further efforts.

The article concludes that legal protection of industrial designs is an essential tool for safeguarding intellectual property in the international market. In particular, Ukrainian enterprises have the opportunity to use international registration systems, such as the Hague System, to simplify the registration process and ensure effective protection of their innovations. However, to maximize the benefits of such mechanisms, it is necessary to improve enterprise awareness and address gaps in national legislation.

Overall, the study confirms that ensuring the legal protection of industrial designs enhances the competitiveness of Ukrainian enterprises in international markets and opens new opportunities for the development of an innovative economy. However, further research and improvements in the regulatory framework are necessary to achieve effective legal protection of industrial designs in the context of globalization.

Key words: industrial designs, industrial property, certificate, patent, legal protection, intellectual property, Hague System, registration, competition.

Постановка проблеми. Одним із об'єктів інтелектуальної власності, який активно застосовується у виробництві, є промисловий зразок. Його подвійна природа, що поєднує мистецьку та технічну творчість, а також схожість з іншими видами інтелектуальних прав, створює чимало питань стосовно захисту, використання й правової охорони цих об'єктів.

Світова практика переконливо свідчить, що ефективна система захисту прав на об'єкти промислових зразків є важливим складником економічної стратегії держави, яка спрямована на підтримку наукових досліджень, стимулювання інновацій та пришвидшення технологічного прогресу.

Після здобуття незалежності в Україні розпочалося формування власної законодавчої бази, що призвело до прийняття ряду законів у сфері інтелектуальної власності. Відповідно, захист прав на об'єкти промислової власності, зокрема промислові зразки, має відповідати сучасним вимогам – бути демократичним, доступним й прозорим [1, с. 40–42]. Однак на сьогодні в цій сфері залишаються прогалини, які потребують усунення та вдосконалення.

Процеси євроінтеграції, зокрема підписання Угоди про асоціацію з ЄС, спонукають до адаптації українського законодавства та гармонізації його з європейськими нормами [2, с. 197]. Тому важливо порівнювати національні закони у сфері промислової власності з законодавством інших країн, аналізуючи особливості правових норм і тенденції розвитку. Такий підхід є цінним як для законотворчої діяльності, так і для практичного використання міжнародного досвіду в Україні.

Промислові зразки є об'єктами патентного права, які потребують відповідної правової охорони. У 2020 році було проведено масштабну реформу законодавства у сфері промислової власності, зокрема, суттєво оновлено патентне законодавство, що змінило правове регулювання про-

мислових зразків. Реформування українського законодавства про промислову власність є важливим кроком у виконанні зобов'язань за Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, в якій значна увага приділена питанням інтелектуальної власності. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення охорони і захисту прав на торговельні марки і промислові зразки та боротьби з патентними зловживаннями» [3] є одним з нормативних актів, прийнятих у рамках реформи патентного законодавства. Він покращує правове регулювання торговельних марок й промислових зразків, тим самим сприяючи реформуванню законодавства про промислову власність в цілому.

Варто зауважити, що починаючи з 2020 року, відповідно до Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» (№ 815-IX від 21.07.2020), замість патентів на промислові зразки в Україні видаються свідоцтва на право власності на промислові зразки, що відповідає сучасним тенденціям гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами інтелектуальної власності [4]. Тому, нове законодавство щодо промислових зразків є важливою темою для наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження у сфері правової охорони промислових зразків акцентують увагу на важливості забезпечення ефективного правового захисту дизайну продукції. Гладь Ю., Жихарев О., Тарасенко Л., Якубівський І., Ярошевська Т. наголошують на тому, що охорона промислових зразків відіграє ключову роль у збереженні конкурентних переваг підприємств, особливо в умовах посиленої глобальної конкуренції. Зважаючи на європейські та світові тенденції у розвитку інтелектуальної власності, дослідники підкреслюють, що українські підприємства мають значний потенціал для успішної інтеграції на міжнародний ринок за умови належного правового регулювання та використання механізмів охорони дизайну.

Дорошенко О., Кириленко А., Ковальова Н., Роботягова Л., Юдіна Г., звертають увагу на ключову роль промислових зразків у забезпеченні інноваційності продукції та її відмінності на ринку. Наприклад, дослідження Європейського патентного відомства та Всесвітньої організації інтелектуальної власності демонструють, що належний правовий захист сприяє не лише запобіганню копіюванню, але й стимулює розвиток креативних індустрій. Водночас, відсутність належної правової охорони або недостатня обізнаність підприємств щодо міжнародних стандартів реєстрації промислових зразків можуть стати значною перешкодою для виходу на глобальні ринки.

Проте, у дослідженнях також підкреслюється необхідність подальшого вдосконалення українського законодавства та підвищення обізнаності підприємців щодо цих інструментів для забезпечення максимальної вигоди від правової охорони на міжнародній арені.

Метою статті є дослідження правової охорони промислових зразків та визначення перспектив для українських підприємств щодо їхнього ефективного захисту і просування на міжнародному ринку.

Виклад основного матеріалу. Ринкова економіка передбачає необмежену кількість виробників й товарів, що робить необхідним їх індивідуалізацію та створення правових основ для добросовісної конкуренції. Такий вид інтелектуальної власності, як промисловий зразок, дозволяє зробити продукцію конкурентоспроможною. Варто зауважити, що враховуючи сучасні тенденції, певні різновиди промислової власності досить складно віднести до тих чи інших об'єктів результатів інтелектуальної власності. До таких прикладів можна віднести архітектурні споруди, які можуть бути як об'єктами авторського права, так й винаходами; бази даних – авторське або суміжне право; технічні пристрої, які можуть бути як винаходами, так й корисними моделями [5, с. 117].

Особливе місце серед таких об'єктів займають товарні знаки та промислові зразки. Зовнішню форму того чи іншого предмета законодавство, яке регулює інтелектуальну власність, дозволяє зареєструвати як торговельна марка або отримати на нього свідоцтва як на промисловий зразок. Перш за все необхідно надати характеристику торговельній марці й промисловим зразкам. Промислові зразки належать до об'єктів патентного права і, на відміну від інших його об'єктів, представляють собою зовнішню форму виробів, які мають естетичне та утилітарне значення [6, с. 31].

Отримання свідоцтва на промисловий зразок дозволяє захистити лише його дизайн. Якщо ж зовнішня форма предмета обумовлена його функціональністю (наприклад, зовнішня форма вітряних млинів), то він має бути запатентований як винахід або промисловий зразок [7, с. 42]. Промислові зразки мають два критерії охороноздатності – новизна та оригінальність. Новизна означає, що зовнішня форма виробу не повинна бути раніше зареєстрована в патентному бюро, а оригінальність – це елементи зовнішнього вигляду, які є неповторними та мають відмінні риси (зовнішній вигляд автомобіля, пошиття одягу) [8, с. 39].

Регламент ЄС від 12 грудня 2001 року № 6/2002 надає правовий захист незареєстрованим промисловим зразкам, аргументуючи це тим, що велика кількість промислових зразків має короткий термін використання, тому процедура їх реєстрації є обтяжливою. Стаття 11 Регламенту передбачає, що правовий захист незареєстрованого промислового зразка діє протягом трьох років з моменту його оприлюднення [9]. Захист незареєстрованого промислового зразка відповідає інтересам малих суб'єктів економіки, які таким чином мають можливість апробувати виріб, виявити його недоліки та конкурентоспроможність на ринку без проходження тривалої та дорогої процедури. Даний режим правової охорони захищає правовласника від копіювання інтелектуальної власності, проте можливе паралельне незалежне створення подібного промислового зразка, який також буде під захистом. Стаття 21 вказує, що виключне право на незареєстрований промисловий зразок охороняється від торгівлі виробом, у якому втілений незареєстрований зразок [9]. Звідси можна констатувати обмеженість виключного права.

Тимчасова охорона залежить від державної реєстрації, і якщо державна реєстрація промислового зразка не відбудеться, то неможливо буде захистити виключне право. Вважається, що концепція незареєстрованого промислового зразка в Європейському співтоваристві є більш оптимальною для заявників, оскільки знижує не тільки часові, але й фінансові витрати правовласника на початковому етапі апробації промислового зразка на ринку [10, с. 115].

На нашу думку, у сучасних умовах глобалізації економічних відносин та інтенсифікації інноваційних процесів особливого значення набуває правова охорона промислових зразків як специфічного об'єкта інтелектуальної власності. Захист промислових зразків сприяє формуванню інституційного середовища, яке забезпечує ексклюзивність зовнішнього вигляду продукції та мінімізує ризики неправомірного копіювання з боку конкурентів. Своєю чергою, такий підхід посилює позиції суб'єктів господарювання на світовому ринку, формує передумови для інтенсифікації технологічних трансферів та створює сприятливі умови для економічної експансії [11, с. 160]. Однак процедура реєстрації та захисту прав на промислові зразки на міжнародному рівні відзначається високим рівнем складності та багатовекторністю підходів, що вимагає від підприємств ретельного планування та стратегічної адаптації до правових систем різних країн [12, с. 43].

Для українських підприємств перспектива виходу на міжнародний ринок із захищеними промисловими зразками не лише відкриває нові комерційні можливості, але й супроводжується низкою правових, економічних та інституційних викликів. Промислові зразки як ключовий елемент комерціалізації продуктів підлягають правовій охороні через міжнародні системи реєстрації, такі як Гаазька система, яка надає можливість консолідованого захисту в різних юрисдикціях [13]. Проте, ефективність такої охорони значною мірою залежить від готовності підприємств інвестувати у формування портфеля прав інтелектуальної власності, а також їх здатності адаптуватися до правових і регуляторних вимог країн-імпортерів (Таблиця 1).

Таблиця 1

**Економічні перспективи правової охорони промислових зразків
для українських підприємств на глобальному ринку.**

Аспект	Аналіз	Перспективи для українських підприємств
Правова охорона промислових зразків	Правова охорона промислових зразків захищає зовнішній вигляд продуктів від копіювання або несанкціонованого використання. Охорона надається через реєстрацію прав.	Українські підприємства можуть захищати свої інновації та дизайн на міжнародних ринках, уникаючи порушень їх прав на інтелектуальну власність.
Міжнародні системи реєстрації	Існує кілька систем міжнародної реєстрації промислових зразків, наприклад, Гаазька система (WIPO), що дозволяє подати заявку на охорону в різних країнах одночасно.	Спрощена реєстрація в декількох країнах через єдину систему, що зменшує адміністративні витрати і відкриває нові ринки для українських підприємств.

Закінчення таблиці 1

Європейський Союз	Єдиний ринок ЄС дозволяє реєстрацію промислового зразка на території всіх країн-членів через ЄСІРО (Європейське відомство інтелектуальної власності).	Доступ до єдиного ринку ЄС і можливість захистити свої продукти на всій території Союзу.
Національні реєстрації	В кожній країні є свої вимоги до реєстрації та захисту промислових зразків, що вимагає індивідуального підходу до кожного ринку.	Важливо для українських підприємств вивчати специфіку національних систем правової охорони для успішного виходу на міжнародний ринок.
Комерційна цінність охорони зразків	Правова охорона підвищує комерційну вартість інновацій, забезпечує монопольне право на їх використання та допомагає запобігти конкуренції з боку підробок.	Підвищує інвестиційну привабливість підприємств та дозволяє ефективніше конкурувати на міжнародному рівні.
Бар'єри та виклики	Юридичні бар'єри, різні підходи до захисту в різних країнах, висока вартість судових процесів і реєстрацій, недосконалість правової системи у деяких країнах.	Важливо враховувати витрати на правову охорону та можливі ризики через відсутність єдиних стандартів охорони промислових зразків.
Стратегія захисту на міжнародному ринку	Поєднання національної та міжнародної реєстрації зразків, моніторинг ринків, регулярне оновлення охорони та залучення фахівців з інтелектуальної власності.	Можливість ефективного захисту своїх прав на ключових міжнародних ринках та уникнення конфліктів із конкурентами.
Патентна чистота (Freedom to Operate)	Підприємства повинні перевіряти, чи не порушує їх продукт чужі права інтелектуальної власності перед виходом на ринок.	Важливо уникати судових позовів через можливі порушення прав інших компаній, що дозволяє знизити ризики та витрати на юридичні процедури.

Джерело: власна розробка автора на основі [3;7;8;13]

Промислові зразки є важливою складовою інноваційних продуктів та бізнес-рішень, що можуть суттєво підвищити конкурентоспроможність підприємств. Для українських компаній, що прагнуть виходити на міжнародний ринок, правова охорона таких зразків стає важливим інструментом захисту своїх інноваційних розробок [14, с. 15]. Розширення бізнесу на міжнародному ринку потребує не тільки стратегічного планування, але й глибокого розуміння механізмів захисту інтелектуальної власності. Відповідно саме для українських підприємств вихід на міжнародні ринки означає не тільки збільшення кількості споживачів, але й нові можливості для інноваційного розвитку [15, с. 119]. Промислові зразки, як складова дизайну продукції, можуть стати конкурентною перевагою на світовому ринку, особливо у сферах, де зовнішній вигляд й функціональність товарів є ключовими для споживачів:

- українські підприємства мають можливість отримати правовий захист своїх промислових зразків у країнах Європейського Союзу завдяки Гаазькій системі, відповідно наразі це відкриває масштабні перспективи для експорту, адже ЄС є одним із найважливіших торгових партнерів України;

- завдяки можливості реєстрації промислових зразків у таких країнах, як США, Китай, Японія, українські підприємства матимуть можливість захищати свої розробки на ринках з високим попитом на інноваційну продукцію, а такий підхід допомагає уникнути піратства та нелегального копіювання продукції;

– угода про асоціацію між Україною та ЄС дозволяє полегшити процес гармонізації стандартів захисту інтелектуальної власності, що робить українські продукти більш конкурентними на європейському ринку;

– ефективний захист інтелектуальної власності підвищує довіру іноземних інвесторів до українських підприємств, адже охорона унікальних промислових зразків є сигналом для потенційних партнерів й покупців про готовність підприємства до довгострокової співпраці [2; 3; 6; 9; 12].

Однак, незважаючи на значні можливості для українських підприємств на міжнародному ринку, захист промислових зразків супроводжується багатьма викликами. Правова охорона в різних юрисдикціях вимагає серйозних фінансових та юридичних ресурсів, що можуть стати бар'єром для багатьох підприємств, особливо малих та середніх:

– на міжнародних ринках існує жорстка конкуренція, де провідні бренди вже мають захищені права інтелектуальної власності та великий досвід у боротьбі з порушеннями, відповідно українським компаніям доводиться змагатися не лише з локальними гравцями, але й з глобальними корпораціями;

– процес міжнародної реєстрації промислових зразків є дорогим та вимагає від підприємств серйозних інвестицій. Для малих підприємств ці витрати є часто неприйнятними, що ставить їх у нерівні умови з великими гравцями ринку;

– кожна країна має власні вимоги до реєстрації та захисту промислових зразків, а відмінності в правових системах ускладнюють процес реєстрації захисту прав, що вимагає високого рівня підготовки і професійної допомоги юристів [2; 6; 9; 15].

З огляду на виклики та перспективи, українські підприємства повинні розробити чітку стратегію для успішного захисту своїх промислових зразків на міжнародних ринках. Вона має охоплювати як підготовку до правових процедур, так й розвиток інноваційного потенціалу компанії, а разом з цим слідувати новим глобальним економічним тенденціям. На нашу думку, одним із ключових кроків до успіху є глибоке розуміння правової системи захисту промислових зразків. Навчання працівників, консультації з юристами та участь у спеціалізованих заходах дозволять підприємствам бути краще підготовленими до реєстрації своїх інновацій за кордоном.

Вихід на нові ринки варто полегшити через співпрацю з міжнародними партнерами, які вже мають досвід у правовому захисті та виході на певний ринок, своєю чергою це дасть можливість не лише уникнути правових помилок, а й знизити витрати на реєстрацію. Але слід використовувати програми державної підтримки для фінансування процесу реєстрації та охорони промислових зразків, адже, на наш погляд, такі програми місять гранти та спеціалізовані кредити для малого та середнього бізнесу.

Тому, правова охорона промислових зразків є важливою умовою для успішного виходу українських підприємств на міжнародний ринок. Попри численні виклики, які стоять перед підприємцями, ефективна стратегія захисту прав інтелектуальної власності, підтримана державними програмами суттєво збільшить шанси на успіх. Охорона промислових зразків стає ключовим елементом для побудови конкурентоспроможного бізнесу на глобальному ринку.

Висновки. Правова охорона промислових зразків є важливим інструментом захисту інтелектуальної власності українських підприємств, особливо у контексті глобалізації ринків. Реформування патентного законодавства, проведене у 2020 році, наблизило українську систему правової охорони до європейських стандартів, забезпечуючи кращий захист інноваційного дизайну продукції. Це створює сприятливі умови для виходу на міжнародний ринок та посилює конкурентні переваги підприємств.

Міжнародні системи реєстрації, зокрема Гаазька система, надають можливість спростити процес реєстрації та охорони промислових зразків у різних країнах. Це дозволяє українським підприємствам ефективніше захищати свої інновації за межами країни, зменшуючи адміністративні витрати та підвищуючи інвестиційну привабливість. Водночас, законодавчі зміни у сфері незареєстрованих промислових зразків відкривають нові можливості для малого та середнього бізнесу.

Однак, незважаючи на ці позитивні зміни, залишається низка викликів, таких як адаптація до правових систем інших країн та висока вартість судових процесів. Для успішного використання інструментів правової охорони українські підприємства мають інтегрувати міжнародні стандарти, що дозволить уникнути правових конфліктів та захистити свої інновації на світовому ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ярошевська Т. Удосконалення охорони промислових зразків в умовах реформування національного законодавства. *Copernicus Political and Legal Studies*. 2022. С. 39–45.
2. Тарасенко Л. Новації щодо правової охорони промислових зразків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 70. С. 196–202.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення охорони і захисту прав на торговельні марки і промислові зразки та боротьби з патентними зловживаннями» від 21.07.2020 № 815-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815-20#Text>.
4. Закон України «Про охорону прав на промислові зразки» від 15.12.1993 № 3688-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text>.
5. Якубівський І. Є. Об'єкти патентного права. *Правова держава*. 2021. № 43. С. 112–121.
6. Дорошенко О., Работягова Л. Деякі аспекти встановлення відповідності промислового зразка критеріям охороноздатності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2021. № 1. С. 27–38.
7. Кириленко А. Законодавство ЄС у сфері промислових зразків: теоретично-практичний коментар. 2021. 91 с.
8. Юдіна Г. Новий підхід до визначення обсягу правової охорони промислових зразків в Україні. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2020. № 6. С. 38–44.
9. Regulation (EC) No 6/2002 of 12 December 2001. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32002R0006>.
10. Ярошевська Т.В. Проблеми охорони прав промислової власності в Україні: монографія. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2020. 372 с.
11. Карасаєв С.У., Лікарчук Н.В. Міжнародні аспекти використання інформаційних технологій у державному управлінні. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2023. № 12. С. 151–163.
12. Дорошенко О., Работягова Л. Новий інститут права інтелектуальної власності в Україні: незареєстрований промисловий зразок. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2020. № 4. С. 42–51.
13. Kyrylenko A. EU Design Law: Theory and Practice. SSRN. 2021. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3800948.
14. Гладь Ю., Тарасенко Л. Становлення та розвиток законодавства про промислову власність в Україні. *Форум Права*. 2020. № 62 (3). С. 6–17.
15. Ковальова Н. Незареєстрований промисловий зразок як об'єкт експертного дослідження: питання судово-експертної теорії та практики. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2022. № 3 (21). С. 114–121.
16. Жихарев О. Особливості дослідження експертом промислових зразків з урахуванням змін до законодавства. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2020. № 4. С. 32–41.